

יחסי עובד ומעביד

מיניתי עובד לחברה,

וסיימתי את העסקתו בשל מצב השוק.

איזה מחויבויות יש לי כלפיו,

מלבד מה שסיכמנו, ומגיע לו על פי חוק?

[חוברת למרצה](#)

תובנות לחיים

טעימה מתורתו של הרבי

פרשת ראה

THE
SHLUCHIM
OFFICE

לתרומות והקדשות, צרו קשר info@jewishinsights.org
כדי להוריד מערכי שיעור נוספים, בקר באתר www.JewishInsights.org/he

Published and Copyright 2023 by
Shluchim Office International
816 Eastern Parkway, Brooklyn,
NY 11213
718.221.0500

5783 - 2023

ועדה מייעצת

הרב אשר דען - קייפ-טאון, דרום אפריקה
הרב מנדי גרליצקי - תל אביב, ישראל
הרב לוי גרינברג - אלפטו, טקסס
הרב דוד גולדברג - סאו פאולו, ברזיל
הרב לוי שייקביץ - כפר חב"ד, ישראל
הרב מנדי גרינברג - טווינסבורג, אוהיו
הרב שמואל פרידמן - בבלנקה, ארגנטינה
הרב יוסף יצחק בלוי - כינרת, ישראל
הרב חיים דרוקמן - לוצרן, שוויץ

ספרדית

תרגום ועריכה | הרב רפי טוויל

צרפתית

תרגום ועריכה | הרב יאיר אלבז
הגהה | ש. אלבז

פורטוגזית

תרגום | מר יצחק דיין
עריכה | הרב ישעי' דיין
עימוד | מייק קטן

עימוד | מוסי וולוסוב

אתר אינטרנט | יובל כץ וישראל יוסוצקי
אדמיניסטרציה | מענדל גרינברג

משרד השלוחים

י"ר | הרב גדליה שמטוב
פיתוח | הרב מנדי שמטוב

עורכים

הרב אברהם גרינברג
הרב זושא גרינברג

עברית

עריכה לשונית | הרב זושא גרייזמאן
הגהה | הרב מנחם וילהלם

אנגלית

תרגום ועריכה | הרב מענדל סופער
הגהה | הרב מענדל לברטוב

נוסד בימי השבעה לזכרון ולע"נ הרב גבריאל נח זוזגתו רבקה הי"ד הולצברג
שלוחי הרבי במומבאי, הודו

5.....א. פיצוי לעבד המשוחרר.....

בפרשתנו אנו לומדים על אחת המצוות הנוגעות לעבדים: כאשר העבד יוצא לחופשי על האדון להעניק לו מתנות (מקור 1). הספרי מפרט שאף הקב"ה העניק לבני ישראל מענק כפול – ביציאת מצריים ובים סוף, ולומד מכך, שגם עלינו להעניק לעבד מענק כפול (מקור 2). הרמב"ם מציין הלכה זאת בספרו, ואף נוקב בסכום מינימלי. (מקור 3).

רבי לוי יצחק, אביו של הרבי, מציין שאנו מוצאים מאורע נוסף בתנ"ך שבו עבד קיבל מענק – יוסף הצדיק. ביציאתו מבית הסוהר הוא קיבל בגדים מפוארים מפרעה, המלאך גבריאל לימד אותו שבעים שפות ופוטיפר נתן לו את בתו אסנת לאישה (מקורות 4-7).

8.....ב. מדוע יש להעניק מתנה לעבד?.....

ישנן שתי דרכים להסביר מדוע יש לתת מענק לעבד: א) הענקה היא גזירת הכתוב – שהאדון ישלם תוספת שכר בשחרור העבד. ב) ההענקה היא מצווה הגיונית, שמגיעה מהמקום של צדקה. לתת לעבד הרגשה טובה. (במקום אחר מבאר הרבי, שהשחרור מבחינה נפשית, מושלם רק כאשר העבד לא יוצא בידיים ריקות, אלא מקבל מתנה שמביאה אותו למצב של חירות. (מקור 8)).

מהי דעתו של הרמב"ם בנידון? מכך שבספר המצוות הוא ממקם את מצוות הענקה מיד לאחר מצוות הצדקה (מקור 9), משמע כי דעתו היא שההענקה היא בגדר צדקה. גם בסדר הפסוקים בתורה אנו רואים שמצוות הענקה ממוקמת בסמיכות למצוות הצדקה (מקור 10).

10.....ג. הענקה בימינו.....

הרבי מצטט את ספר החינוך, שאומר שמצוות ההענקה במשמעותה הרעיונית קיימת גם בימינו – לתת מתנה לשכיר בסיום עבודתו (מקור 10). ויוצא בקריאה להקפיד על ענין ה'הענקה' לשכיר שעובד אצלנו. לא משנה כמה זמן הוא עבד, ולא משנה כמה היינו מרוצים – יש להעניק לו מתנות ולהוציא אותו עם הרגשה טובה.

בפרשתנו אנו קוראים על חובת האדון להעניק מתנות לעבד בעת שחרורו. האם מצוה זו רלוונטית גם בתקופתנו בה שימוש בעבדים כמעט אינו קיים?

השיעור לכרשת ראה

מלקוטי שיחות חלק י"ט, פרשת ראה,
שיחה ד', עמ' 153

א. פיצוי לעבד המשוחר

במספר פרשיות בתורה מפורטים חוקי העבדות והיחסים בין האדון לעבדיו.

לפני שניכנס לפרטים חשוב להדגיש ולהבהיר: העבדות שאנו מכירים, כפי שהיתה לדוגמא בארה"ב עד לפני כמאתיים שנה, במסגרתה חטפו אנשים מאפריקה ומכרו אותם בכפיה, נקראת בתורה "גונב איש ומכרו" – סחר בבני אנוש – והעונש על כך הוא מוות! עבדות כזאת אסורה בתכלית האיסור מאז שקיבלנו את עשרת הדיברות לפני כ-3300 שנה.

ה'עבדות' המדוברת בתורה, היא מקרה של אדם שאינו מצליח למצוא פרנסה, וכאשר הוא מיואש לגמרי הוא מוכר את עצמו לעבד כדי להתקיים. במסגרת זו, הוא בעצם משכיר את שירותיו בתור משרת או עובד, ובתמורה מקבל את צרכיו הבסיסיים: תשלום על תקופת העבדות, מגורים ומזון.

גם עבדות שכזו מותרת בתורה עם הגבלות ותנאים רבים. ראשית היא מוגבלת לתקופה של שש שנים, כאשר בשנה השביעית משתחרר העבד לחופשי. רק אם העבד מתעקש שלא לצאת בשנה השביעית כי טוב לו מאוד אצל האדון, מאפשרים לו להישאר אצל האדון עד שנת ה'יובל' – שאז האדון מוכרח לשחררו בכל אופן.

התורה גם מתייחסת לתנאים ורמת המחיה שאותם מוכרח האדון לתת לעבד. וכך נאמר בתלמוד במסכת קידושין (כ, א):

דְּתַנְיָא: "כִּי טוֹב לוֹ עֶמְךָ" – עֶמְךָ בְּמַאֲכָל וְעֶמְךָ בְּמִשְׁתָּהּ, שְׁלֵא תְהֵא אַתָּה אוֹכֵל פֶּת נְקִיָּה וְהוּא אוֹכֵל פֶּת קִיָּבָר, אַתָּה שׁוֹתֶה יַיִן וְהוּא שׁוֹתֶה יַיִן חֲדָשׁ, אַתָּה יֹשֵׁן עַל גְּבִי מוֹכִים וְהוּא יֹשֵׁן עַל גְּבִי הַתְּבָן. מִכָּאן אָמְרוּ: כֹּל הַקּוֹנֶה עֶבֶד עֶבְרִי בְּקוֹנֶה אֶדוֹן לְעֶצְמוֹ.

במילים אחרות: התורה מְצַנֶּה על האדון להשוות את התנאים של העבד לתנאיו של האדון. אם הוא שותה יין מובחר, עליו לתת גם לעבד את אותו סוג יין. אם הוא ישן במיטה נוחה וחמה – גם העבד צריך לישון על מיטה באותה איכות.

כך, שמוסד העבדות המתואר בתורה, הוא למעשה סוג של 'אימוץ' של אדם מסכן וחסר פרנסה, על ידי משפחה מבוססת יותר, שתמורת עבודתו במשק הבית, נותנת לו אש"ל מלא, יחס מכבד ותנאים מלאים שיתנו לו הרגשה טובה ואיכות חיים.

בפרשתנו אנו קוראים על מצוה מיוחדת השייכת גם היא ליחסי עבד-אדון: כאשר מגיע היום בו העבד משתחרר ויוצא לחופשי – האדון מצווה להעניק לו מתנות בצאתו.

מקור 1 ספר דברים, פרק ט"ו פסוקים י"ב-ט"ו

כִּי יִמְכַר לְךָ אַחִיךָ הָעֶבְרִי אוֹ הָעֶבְרִיָּה וְעִבְדְּךָ שֵׁשׁ שָׁנִים, וּבִשְׁנֵה הַשְּׁבִיעִית תִּשְׁלַחְנֶנּוּ חֲפָזִי מֵעִמָּךְ. וְכִי תִשְׁלַחְנֶנּוּ חֲפָזִי מֵעִמָּךְ לֹא תִשְׁלַחְנֶנּוּ רִיקָם. הַעֲנִיק תְּעַנִּיק לוֹ מִצֵּאֲנָה וּמִגֶּרֶה וּמִיָּקָה אֲשֶׁר בְּרַכָּה ה' אֱלֹהֶיךָ תִתֶּן לוֹ. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיִּפְדֶּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ, עַל כֵּן אֲנֹכִי מְצַוְךָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם.

לתלמיד
עמ' 3

הכתוב מנמק את החובה להעניק לעבד מתנות בכך שגם הקב"ה נהג כך כאשר הוא פדה את בני ישראל ממצרים.

הפיצוי לבני ישראל – עבדי המצרים

מקור 2 ספרי על הפסוק

וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. הָעֲנִיקִי לָךְ וְשִׁנִּיתִי לְךָ, אִם אֵתָּה הָעֲנִיק לֹא וְשִׁנִּיתִי לְךָ. מִה בְּמִצְרַיִם נָתַתִּי לָךְ בְּרוּחַ יָד, אִם אֵתָּה תָתֶנּוּ לֹא בְרוּחַ יָד. וְכֵן הוּא אֹמֵר אִם תִּשְׁכַּח בֵּין שְׁפָתַיִם כִּנְפֵי יוֹנָה נִחְפָּה בְּכֶסֶף – זֶה בְּזַת מִצְרַיִם, וְאֶבְרָתֶיךָ בִּירְקָרֶק חָרוֹץ – זֶה בְּזַת הַיָּם. תוֹרֵי זֶהֱב נַעֲשֶׂה לָךְ – זֶה בְּזַת הַיָּם, עִם נְקֻדּוֹת הַכֶּסֶף – זֶה בְּזַת מִצְרַיִם.

לתלמיד
עמ' 3

הספרי יורד לפרטים ומספר כיצד הקב"ה העניק לבני ישראל מענק כפול. ה'מענק' הראשון היה ביציאת מצרים. הקב"ה ציוה על בני ישראל לשאול מהמצרים בגדי כסף וזהב. ה'מענק' השני היה בים סוף. לאחר שצבא מצרים טבע בים, התכשיטים שהיו עליהם נפלטו אל החוף, ובני ישראל לקחו אותם. ומכאן לומד שיש להעניק לעבד מענק כפול. וכשם שבני ישראל קיבלו ברוחב יד, כך גם עלינו להעניק ברוחב יד.

כעת נקרא את דין ה'הענקה' כפי שנפסק להלכה בספרו של הרמב"ם:

מקור 3 ומב"ם, הלכות עבדים, פרק ג' הלכה י"ד

כָּל הַמְשַׁלַּח עֶבְדוֹ וְאִמָּתוֹ רִיקָם עוֹבֵר בְּלֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר "לֹא תִשְׁלַחְנִי רִיקָם". . . "הָעֲנִיק תַעֲנִיק לוֹ". אֶחָד הַיּוֹצֵא בְסוּף שֵׁשׁ אוֹ שְׁיָצָא בְיוֹכֵל אוֹ בְמִיתַת הָאָדוֹן – הָרִי אֵלָיו מְעַנִּיקִין לָהֶם. . .

לתלמיד
עמ' 3

וְכַמָּה נוֹתֵן לוֹ? אֵין פְּחוּת מִשְׁוֵה שְׁלֹשִׁים סְלַע בֵּין מְמִין אֶחָד בֵּין מְמִינֵין הַרְבֵּה. . . בֵּין שְׁנֵת־בְּרֵךְ הַבַּיִת בְּגָלְלוֹ בֵּין שְׁלֹשׁ נְתַבְרָה, שֶׁנֶּאֱמַר הָעֲנִיק תַעֲנִיק לוֹ – מְכַל מְקוֹם. אִם כֵּן לָמָּה נֶאֱמַר "אֲשֶׁר בְּרַכָּה"? הַפֶּל לְפִי הַבְּרַכָּה תֵן לוֹ.

הרמב"ם נוקב בסכום מינימלי – 'שלושים סלע' [= בשווי של ימינו הסכום נע בין 1,465.68 ל- 1,954 ש"ח]. אך אינו נוקב בסכום מקסימלי. לפי הברכה שבידך – כך תיתן לו.

הפיצוי ליוסף – עבד פוטיפר

רבים מכירים את הסיפור של יוסף הצדיק. בגיל 17 נמכר לעבד ומשם התגלגל לעבדות בביתו של פוטיפר – אחד משרי מצרים. לאחר שנה של עבודה מסורה בבית אדונו – מצא את עצמו מושלך לכלא בעקבות עלייה שהעלילה עליו אשת אדונו.

לאחר ישיבה בכלא במשך 12 שנה, פרעה חולם חלום שאותו יועציו אינם מצליחים לפתור. אחד מן השרים שישב בעברו בכלא ביחד עם יוסף מספר לו שהנער יוסף – היושב בכלא – מצטיין בפתירת חלומות. יוסף מוצא אחר כבוד מהכלא, פותר את החלום בצורה משביעת רצון וממונה מיידית על ידי פרעה כמשנה למלך מצרים מתוך כבוד והדר.

מקור 4 מרשימתו של רבי לוי יצחק שניאורסון זצ"ל, אביו של הרבי | תורת לוי יצחק, עמוד ק"כ

הגאון והמקובל רבי לוי יצחק שניאורסון (-1944) אביו של הרבי, רב העיר דנייפרופטרובסק שבאוקראינה, ואחד המנהיגים הרוחניים הבולטים ביותר ברחבי 'ברית המועצות' בתקופתו. בעקבות פעולותיו בהפצת היהדות נאסר והוגלה ע"י השלטונות, ונפטר בעת גלותו מתוך יסורים קשים.. שכנו העיר ירושלים ובית המקדש.

רבי לוי יצחק זצ"ל, אביו של הרבי, מציין, בהקשר למצות הענקה, שישנו מאורע נוסף בתנ"ך – סיפורו של יוסף - בו אנו רואים עבד שקיבל מענק:

וְהִנֵּה, יוֹסֵף שֶׁהָיָה מִתְחַלֵּה עֶבֶד עֲבָרִי, כְּמוֹ שֶׁפְּתוּב וְשֵׁם אֶתְנֹו נַעַר עֲבָרִי עֶבֶד, הִנֵּה בְּשִׁיבָא לְחַפְשֵׁי וּלְחָרוּת, צָרִיךְ לָתֵת לוֹ הָעֲנִיקָה.

לתלמיד
עמ' 3

מקור 5 בראשית מ"א, פסוקים מ"ב-מ"ג

וַיֹּסֶר פְּרַעֲזָה אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל יַד יוֹסֵף וַיִּלְבַּשׂ אֹתוֹ בְּגָדֵי שֵׁשׁ וַיַּשֶּׂם רֶכֶד הַזָּהָב עַל צַוְאָרוֹ. וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמַרְכָּבַת הַמִּשְׁנָה אֲשֶׁר לוֹ וַיִּקְרָאוּ לְפָנָיו אַבְרָהָם וְנִתְּוֹן אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם.

לתלמיד
עמ' 3

המשך תורת לוי יצחק

וְהַהֲעֲנֵקָה שְׁנֵתָן לוֹ, מְלֻכָּד זֶה מָה שְׁנֵתָן לוֹ פְּרַעֲזָה הַטַּבַּעַת וּרְכֵד הַזָּהָב וּבְגָדֵי שֵׁשׁ, וְהַרְכִּיבוּ בְּמַרְכָּבַת הַמִּשְׁנָה, וְעוֹד, כְּפָתוּב בְּפָרָשַׁת מְקַץ, הִנֵּה עָקַר הַהֲעֲנֵקָה הוּא מָה שְׁנֵתָן לוֹ הַקַּב"ה, וְהוּא מָה שְׁשָׁלַח אֶת גְּבַרְיָאֵל וְלָמְדוֹ עַי' לְשׁוֹן, וְלֹא הָיָה גָּמַר [= הוּא לֹא הַצְּלִיחַ לְקְלוֹט הַיִּטֵּב אֶת הַשְּׁפוֹת], הוֹסִיף לוֹ אוֹת אַחַת מִשְּׁמוֹ שֶׁל הַקַּב"ה, שְׁנֵאָמַר עֲדוֹת בֵּיהוֹסֵף שְׁמוֹ כו' כְּדֹאִיתָא בְּסוּטָה דף ל"ו עמוד ב' עַיִן שָׁם.

לתלמיד
עמ' 4

מקור 6 תלמוד בבלי, מסכת סוטה דף ל"ו עמוד ב'

אָמַר רַבִּי חֵיָא בַר אַבְא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: בְּשַׁעֲרֵי שְׁאֵמַר לוֹ פְּרַעֲזָה לְיוֹסֵף "וּבְלַעְדֶּיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וְאֶת רַגְלוֹ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם", אָמְרוּ אֲצַטְגִּינִי פְּרַעֲזָה: עָבַד שְׁלֶקְחוּ רַבּוֹ בְּעֵשְׂרִים כֶּסֶף תַּמְשִׁילֵהוּ עָלֵינוּ?! אָמַר לְהֵן: גְּנוּנֵי מְלָכוֹת אֲנִי רוּאָה בּוֹ — שְׂאִינּוּ עָבַד מַעֲקָרוֹ.

לתלמיד
עמ' 4

אָמְרוּ לוֹ: אִם כֵּן, שְׁכַן מְלָכִים הוּא, יְהִי יוֹדֵעַ בְּשַׁבְעִים לְשׁוֹן פְּדָרְךָ שְׁלֹמֵדִים בְּנֵי הַמְּלָכִים? בָּא הַמְּלָאָךְ גְּבַרְיָאֵל וְלָמְדוֹ שְׁבַעִים לְשׁוֹן. לֹא הָיָה לוֹמֵד כָּל זֶה. בְּאוֹתָהּ שַׁעֲרָה הוֹסִיף לוֹ גְּבַרְיָאֵל אוֹת אַחַת מִשְּׁמוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְאָז לָמַד, שְׁנֵאָמַר: "עֲדוֹת בֵּיהוֹסֵף שְׁמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׁפַת לֹא יִדְעָתִי אֲשַׁמְעֵ". וְלִמְחַר כְּשִׁחְזַר לְפָנָי פְּרַעֲזָה, כָּל שְׁפָה שְׂדַבֵּר פְּרַעֲזָה אִתּוֹ — עָנָה לוֹ.

המענק של יוסף היה לא רק התכשיטים והמלבושים שפרעה העניק לו, אלא גם שבעים השפות שלמד בלילה אחד (אותם העניק לו הקב"ה ע"י המלאך).

ובכן: פרעה נתן את התכשיטים, המלאך מיכאל לימד את השפות. אך יוסף הרי היה עבד לו אצל פרעה ולא אצל המלאך אלא אצל פוטיפר – מדוע הוא לא נתן מענק?

המשך תורת לוי יצחק

וְאֵל תַּקְוָשָׁה הָרִי הַעֲנֵקָה צָרִיךְ לְהִיּוֹת מְהֻאָדוֹן שֶׁהִיָּה עָבַד לוֹ, וְאִם כֵּן, הִיָּה צָרִיךְ לְהִיּוֹת הַהֲעֲנֵקָה מִפּוֹטִיפֵר שֶׁהִיָּה אֲדוֹנוֹ? יֵשׁ לוֹמַר: מִפּוֹטִיפֵר הִיָּה גַם כֵּן הַעֲנֵקָה, וְהוּא מָה שְׁנֵתָן לוֹ בְּתוֹ אֲסַנַת, כְּמוֹ שְׁכַתּוּב וַיִּתֵּן לוֹ אֶת אֲסַנַת בַּת פּוֹטִיפֵרֶע.

לתלמיד
עמ' 4

מקור 7 ספר בראשית פרק מ"א, פסוק מ"ה

וַיִּתֵּן לוֹ אֶת אֲסַנַת בַּת פּוֹטִיפֵר פֶּרַע כֶּהֵן אֵן לְאִשָּׁה וַיַּצֵּא יוֹסֵף עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם.

לתלמיד
עמ' 4

פוטיפר נתן את הדבר החשוב ביותר: את בתו.

לסיכום: התורה מצווה להעניק מתנות לעבד כאשר הוא משתחרר. אנו רואים זאת בסיפורי התורה בשני מקרים. (א) כאשר בני ישראל יצאו ממצרים והשתחררו מהעבדות, הם קיבלו מהקב"ה מענק כפול. (ב) כאשר יוסף – שהיה עבדו של פוטיפר – קיבל מתנות רבות כשיצא מהכלא והשתחרר מעבדות.

ב. מדוע עלינו להעניק פיצויים?

כאשר אדם קונה עבד לעצמו עליו לשלם את המחיר שנקבע מראש. בהנחה שהאדון אדם ישר ומשלם את חלקו בעסקה, מדוע עליו להעניק לעבד מתנות בסיום תקופת העבודה? מה הסיבה שעומדת שמאחורי מצות ה'הענקה'?

<< הרבי

שתי שיטות:

ישנם שני אופנים שבהם ניתן להסביר את מהותה של ה"הענקה":

לתלמיד
עמ' 5

(א) הענקה היא בגדר 'שכר פעולה'. לפי הגדרה זו מסתבר שהחידוש וגזירת הכתוב הוא - מתן הענקה בתורת שכר פעולה (נוסף על כל השכר ששולם תמורת כל עבודתו).
לפי שיטה זו, יש כאן 'גזירת הכתוב' - חוק עליון - שעל האדון לשלם תוספת שכר בסיום ההעסקה, מעבר למה שסוכם מראש.

(ב) הענקה היא בגדר צדקה², שהאדון נותן כהערכה לעבודת העבד. לפי הגדרה זו מחייב ההגיון, שהענקה היא "מילתא בטעמא", כאמור.

לפי שיטה זו, מצות ההענקה היא מצוה הגיונית ומובנת, שמגיעה מהמקום של זה לא יחוקק וגזירה מיוחדת. בשיחה אחרת הרבי מדגיש את החשיבות של הרגשת העבד שיוצא לחירות:

מקור 8 לקו"ש חלק כ"ד ראה ב'

הַשְׁחָרוֹר מִשְׁלָם פְּאֶשֶׁר אֵין הוּא יוֹצֵא פְּיָדֵים רַיָּקוֹת, אֶלָּא הוּא מְקַבֵּל מִתְּנָה מִיְחָדָת, שֶׁהִיא מְבִיאָה אוֹתוֹ לְמַצֵּב שֶׁל חֲרוּת, רַחֵב יָד וְכַדוּמָה - הַהֶפֶךְ מֵעֲבָדוֹת.

לתלמיד
עמ' 5

<< הרבי

דעת הרמב"ם

מהי דעתו של הרמב"ם בנידון? - דבר זה ניתן ללמוד מכך שבספר המצוות³ אין קובע הרמב"ם את מצות הענקה בין המצוות הקשורות לעבד ואמה⁴, כי אם מיד לאחר מצות הצדקה⁵. מן הסמיכות למצות צדקה⁶ משמע כי לפי דעת הרמב"ם ההענקה היא בגדר צדקה⁷.

לתלמיד
עמ' 5

1. ראה משנה למלך הל' עבדים שם ה"ב (ד"ה עוד נראה). שם הי"ד (סד"ה והרי) והט"ו.
2. ש"ך ח"מ שם (בתי הג'). וראה אנציקלופדיה תלמודית ע' הענקה (ס"ע תרדע), וש"ג. וראה "שרשי המצוה" בחינוך שם.
3. מ"ע קצו. מל"ת רלב.
4. מ"ע רלב ואילך. מל"ת רנו ואילך.
5. מ"ע קצה. מל"ת רלב. - וקודם המצוה (קצו. ל"ת רלד) "להלוות לעני", שהיא "יותר מהוייבת מכל מצות צדקה" (שם מ"ע קצו).
6. וי"ל שהסדר ברמב"ם הוא כהסדר בקרא [=בתורה], דסמין מצות הענקה למצות צדקה (פרשתנו שם, ז-ח), ומזה גופא נלמד דהענקה היא גדר של צדקה. וראה של"ה חלק תושב"כ פרשתנו שעד, ב.
7. ובפרט שבש"ך שם מתרץ עפ"י דעת הרמב"ם.

מקור 9 ספר המצוות לרמב"ם

מצוות עשה, קצ"ה

לתלמיד
עמ' 5

היא שצוננו לעשות צדקה ולחזק החלשים ולהרחיב אליהם... ובאה הקבלה בזו שאפלו עני המתפרנס מן הצדקה חבב במצוה זו, כלומר הצדקה. אם למי שלמטה ממנו, אם לדומה לו, ואפלו בדבר מועט.

מצוות עשה, קצ"ו

היא שצוננו להעניק עבד עברי פשיצא לחפשי ולא יצא בידים ריקניות. והוא אמרו העניק תעניק לו.

מצוות עשה, קצ"ז

לתלמיד
עמ' 6

היא שצוננו להלוות לעני, להקל לו מעניו ולהרחיב לו. וזה מצוה היוותר חזקה ויותר מחיבת מפל מצוות צדקה.

אצל הרמב"ם הכול בסדר מדויק. גם את ספרו ספר המצוות, בו הוא מפרט את כל תרי"ג (613) מצוות התורה, הוא כתב בצורה מדויקת. מכך שאת מצוות ההענקה הוא מיקם בסמיכות למצוות הצדקה, ולא בסמיכות לדיני עבדות, למדים אנו, שגם הוא נוקט בשיטה השניה שמצוות ההענקה ענינה הוא בתור צדקה לעבד.

הרבי ממשיך ומציין, שבעצם סדר מצוות אלו בספר המצוות של הרמב"ם, הוא בהתאם לסדר בו הן מופיעות בפסוקי התורה, ואכן כבר משם למד הרמב"ם לעשות כך בספרו:

<< הרבי

ויש לומר שהסדר ברמב"ם הוא כהסדר בתורה, שסמך מצוות הענקה למצוות צדקה, ומזה עצמו נלמד שהענקה היא גדר של צדקה⁸.

לתלמיד
עמ' 6

מקור 10 ספר דברים, פרק ט"ו, פסוקים ז'-ח', י"ב-י"ד

כי יהיה בך אביון מאחד אחיה באחד שעריך בארצה אשר ה' אלקיך נתן לך לא תאמץ את לבך ולא תקפץ את ירך מאחיה האביון. כי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו.

לתלמיד
עמ' 6

כי ימכר לך אחיה העברי או העבריה ועבדך שש שנים, ובשנה השביעית תשלקנו חפשי מעמך. וכי תשלקנו חפשי מעמך לא תשלקנו ריקם. העניק תעניק לו מצאנך ומגנך ומיקבך אשר ברכך ה' אלקיך תתן לו.

אנו רואים שמצוות הענקה ממוקמת בפסוקי התורה בסמיכות למצוות הצדקה, ולא בסמיכות לשאר דיני עבדות.

*

מדוע חשוב לנו כל כך להבין האם הסיבה למצוות ההענקה היא כצדקה לעבד או כחיוב תשלום נוסף שחל על המעביד? הרי בסופו של דבר, השורה התחתונה זהה – נתינת מתנות לעבד..

ג. הענקה בימינו

פיצויים לשכירים

מקור 11 ספר החינוך, מצווה תפ"ב

לְהַעֲנִיק לֹא בְּצֵאתוֹ לְחֶפְשִׁי – לְתַתּוֹ מִמָּה שֶׁיֵּשׁ לָנוּ, לְעֶבֶד עֲבָרִי בְּזִמְנֵי שִׁיָּצָא מִתַּחַת יְדֵינוּ לְחֵרוֹת, וְלֹא נִשְׁלַחְנוּ בְּיָדֵים רִיקָנִיּוֹת, וְעַל זֶה נֹאמֵר הַעֲנֵק תַּעֲנִיק לֹא מִצֵּאָנְךָ וּמִגִּרְנֶךָ וּמִיִּקְבֶּךָ אֲשֶׁר בְּרַכָּה ה' אֱלֹהֶיךָ תִּתֵּן לוֹ.

לתלמיד
עמ' 7

מִשֶׁרֶשִׁי הַמִּצְוָה, לְמַעַן נִקְנָה בְּנַפְשֵׁנוּ מִדֹּת מַעֲלוֹת יְקָרוֹת וְחַמוּדוֹת, וְעַם הַנֶּפֶשׁ הַיְקָרָה וְהַמְּעֻלָּה נִזְכָּה לְטוֹב. וְהָאֵל הַטּוֹב, חֶפֶץ לְהִיטִיב לְעַמּוֹ, וְהוֹדְנוּ וְהִדְרַנּוּ הוּא שֶׁנִּרְחַם עַל מִי שֶׁעֲבַד אוֹתָנוּ וְנָתַן לוֹ מִשְׁלָנוּ בְּתוֹרַת חֶסֶד, מְלַבֵּד מָה שֶׁהִתְנַיְנוּ עִמּוֹ לְתַתּוֹ לֹא בְּשִׂכְרוֹ. וְדָבָר מְשֻׁפָּל הוּא, אֵינן צָרָה לְהֵאָרֵךְ בּוֹ.

וְנוֹהֶגֶת מִצְוָה זוֹ בְּזִכְרֵים וּנְקֻבוֹת בְּזִמְנֵי הַבֵּית, שֶׁאֵינן דִּין עֶבֶד עֲבָרִי נוֹהֵג אֲלָא בְּזִמְנֵי שֶׁחַיִּבְל נוֹהֵג, כְּמוֹ שֶׁפְּתַבְּתִי בְּמָה שֶׁקָּדַם (מצווה מב).

בעיקרון, מצוות ההענקה היא מצווה שאינה קיימת היום, משום שהאפשרות לקניית עבדים על פי חוקי התורה הינה רק במצב בו לפחות רוב עם ישראל מתגורר בארצו, וכל שבט יושב בנחלתו המיועדת לו. ולכן למעשה כבר מאז תקופת חורבן הבית, לא התקיימו דינים אלו. במילים אחרות, ביהדות, נאסרה מכירת וקניית עבדים כבר לפני אלפי שנים.

וּמִכָּל מְקוֹם אֵף בְּזִמְנֵי הַזֶּה, יִשְׁמַע חֶכֶם וְיוֹסֵף לְקַח, שֶׁאֵם שֶׁכָּר אֶחָד מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעֶבֶדוֹ זִמְנֵי מְרָבָה אוֹ אֶפְלוֹ מוֹעֵט שֶׁיַּעֲנִיק לוֹ בְּצֵאתוֹ מִעַמּוֹ מֵאֲשֶׁר בְּרָכוּ הַשֵּׁם.

בסיום דבריו מציין בעל ספר החינוך נקודה מהפכנית. מהרעיון שעומד מאחורי מצוות הענקה יש ללמוד מסר מעשי שרלוונטי גם לחיינו כיום: יהודי ששוכר את חברו שיעבוד אצלו, אפילו לזמן מועט, יעניק לו מתנה כלשהי בסיום העבודה. כי הרעיון זהה, הוא עבד עבד עבד כמה שנים או אפילו כמה שעות, תן לו מתנה גם מעבר למה שמגיע לו ונָדָא שהוא יוצא עם חיוך.

<< הרבי

מעבר למה שסוכם מראש

כדאי וראוי לעורר ולפרסם, שיש לשים לב להוראה הבאה:

לתלמיד
עמ' 7

השוכר אדם לעבוד אצלו והסתיימה תקופת עבודתו, ועל-אחת-כמה-וכמה כשהוא מפטר אותו לפני סיום התקופה⁹ משום שיש לו עתה מספר מספיק של פועלים בלעדיו, ואפילו משום שאינו שבע רצון מעבודתו - יש לתת לו "הענקה".

ומאחר שההענקה היא בגדר צדקה, מובן שאי אפשר לצאת ידי חובה זו במענק שהוא חייב

⁹ "קידושין טז, סע"ב. רמב"ם הל' עבדים שם הי"ד-ט"ו.

9. (כשהלה עוזב מרצונו לפני הזמן, אין מצווה של הענקה, כפי ההלכה - לגבי עבד - "בורח ויוצא בגרעון כסף - אין מעניקים לו" - אבל באם המשכיר מפטר אותו -)

לו ממילא. ברור שאת השכר שמגיע לו עבור עבודתו - יש לשלם לו במלואו. אף ה"תוספות" שהמעביד הבטיח מראש לתת לעובד אינן נחשבות בכלל ההענקה, משום שהתוספות הללו אינן ענין של צדקה.

בענין זה אין גם הבדל בין אם עבד אצלו תקופה ממושכת ובין אם לא, כלשון החינוך: "זמן מרובה או אפילו מועט": כן אין הבדל אם היה שבע רצון ממנו או לו, בין "נתברך הבית בגללו" ובין "לא נתברך הבית בגללו" יש לתת לו הענקה¹⁰ ביחס למשך הזמן שעבד¹¹.

על-אחת-כמה-וכמה כאשר "נתברך הבית בגללו" שאז¹² ההלכה¹³ היא: "לפי הברכה תן לו", ויש להוסיף על ההענקה¹⁴ "מאשר¹⁵ ברכו ה' יתברך".

הרבי יוצא בקריאה להקפיד על ענין ה'הענקה' לשכיר שעבד אצלנו. לא משנה כמה זמן הוא עבד, ולא משנה כמה הרווחנו כתוצאה מעבודתו – עלינו להעניק לו מתנות ולהוציא אותו עם הרגשה טובה.

הרבי מדגיש שלא מדובר במתנות שהובטחו מראש, אלא מעבר לכך, מתנות שאפשר לדמות לצדקה. ועל-אחת-כמה-וכמה, במצב שאכן המעביד הרוויח הרבה כתוצאה מעבודת השכיר, – צריך הוא להוסיף ולהגדיל בהתאם את המתנות שנותן לשכיר.

מלקוטי שיחות חלק י"ט, פרשת ראה,
שיחה ד', עמ' 153

10. דעת ת"ק קידושין יז, ריש ע"ב. רמב"ם שם הי"ד.

11. להעיר משיטה לא נודע למי (קידושין יז, א), דלדעת ר"מ שיוצא בגרעון כסף יש לו הענקה – נותן לו לפי חשבון השנים שעבד.

12. נוסף לזה שאז לכ"ע – גם לראב"ע (קידושין יז, ריש ע"ב) – מעניקים לו.

13. רש"י שם ד"ה הכל לפי הברכה.

14. לשון החינוך שם.

15. תורת לוי"צ ע' קיז ואילך.